

KANJON JERME JE ISPRED NAS

Muharem Bazdulj

Zapričali smo se bili, pa se neprimetno auto-put pretvorio u običnu magistralnu cestu, a zatim i u tek usku stazu od ispucalog asfalta. Više ne pričamo, gledamo krajolik. U toj tišini, posle dugo vremena registrujem da svira radio. Iz zvučnika dolazi prigušen glas Neleta Karajlića dok se priseća kako je nekoć, uz kanjon Drine, stopirao sa ortacima, Mufom i Kikijem.

Ivan, Momo i ja, srećom, ne stopiramo, nego se vozimo Ivanovim kolima. Ivan vozi, ja sam suvozač, Momo sa zadnjeg sedišta izigrava turističkog vodiča. Ivan i ja samo u Pirot došli na dva dana, književnim poslom, Momo u Pirotu živi dvadeset godina. Ni Ivan ni ja, međutim, nismo u Pirotu prvi put, pa sam grad dobro znamo. Momo hoće da nam pokaže nešto što nismo videli, pa se setio manastira Poganovo. I tako smo krenuli.

Dok smo prolazili pored gimnazije, Momo nije odoleo da ne pomene kako je osnovana još 1878. Nije puno trebalo, a stigli smo i do legende da je u Pirotu izgrađena prva telefonska centrala u Srbiji, pa da je stoga pozivni broj Pirotu 010 te da je to jedini pozivni manji od beogradskog (011). I zaista, u većini zemalja, pozivni za glavni grad je najmanji mogući, uglavnom 01. Ne znam koliko je ova pirotska legenda istorijski utemeljena, ali nije ni važno. Kako reče onaj novinar iz famoznog Fordovog filma: ako štampa mora da bira između istine i legende, bira se legenda. A ljudi iz ovog kraja su izuzetno skloni duhovitim mistifikacijama. Nezaboravna mi je priča koju sam čuo u nekoj kafani u sitnim satima kad je jedan novinar već u poodmaklim godinama ubeđivao sve sa stolom kako je Agata Kristi putujući jedanput Orijent Ekspresom u vozu slučajno sreća policijskog inspektora s najvećim brkovima koje je ikad videla. U razgovoru je pomenuo da je rodom iz Pirotu. Njemu u čast je slavna književnica svom najčuvenijem liku dala ime: Poaro, odnosno u originalu Poirot, gde ono prvo „o“ služi samo da zavara trag. Pa nisu ženu slučajno prozvali kraljicom krimića?!

Pejzaž je surov, ali prelep. Na čudan način podseća na one novozelandske divljine koje su videli svi koji su gledali trilogiju „Gospodar prstenova“ Pitera Džeksona. Vadim mobilni telefon da pokušam napraviti kakvu efektnu fotografiju, pa skoro slučajno primećujem da sam izvan signala svih mobilnih mreža. Kažem Momi,

džaba vam prva telefonska centrala pre sto godina, kad sada nemati ni signala za mobilnu telefoniju. On kreće da priča kako se ovog uskog pojasa zemlje Bugarska morala odreći u korist Srbije odnosno Jugoslavije nakon Prvog svetskog rata, da signala možda nema jer smo blizu granice. Kažem mu da se na pograničnim područjima obično hvataju signali iz obe države i da to nema veze s tim, nego sa divljinom. I kažem mu da je to zapravo super, da smo svakako praktično zaboravili šta znači biti „isključen“ i da je to dobro za nervni sistem. Kažem to polušaljivo, a Momo jedva dočeka. Pokazuje neko skretanje desno, kaže tamo se ide za selo Zvonce, odnosno za Zvonačku banju, jedinu u Srbiji, kako kaže, specijalizovanu za nervne bolesti.

Klisura uz reku je neobično uska. Najuži dio kanjona Vrbasa na putu Jajce – Banja Luka u odnosu na ovo izgleda kao Suecki kanal. Ne znam kako se ovde automobili uopšte mimoilaze. Srećom, iz suprotnog pravca niko ne nailazi. Pitam Momu koja je ovo reka. On promrmlja nešto što meni zvuči kao Temza. Prasnem u smeh. Je li moguće, pitam ga, da ste takvi megalomani da ste ovom potoku dali ime po onoj ogromnoj reci što kroz London protiče i po kojoj plove brodovi deset puta širi od cele ove klisure. Nije ipak Temza, nisam ga dobro čuo. Zove se Temska, a neki je zovu i Temštica. Samo što se uskoro ispostavlja da Momo nije nepogrešiv kad je reč o lokalnoj geografiji. Na tabli kraj puta stoji da se reka kroz čiji se kanjon vozimo ipak Jerma. Momo smišlja neki izgovor zbog čega je pogrešio, kao znao je sve vreme da je to Jerma, nego je napravio lapsus. Nema veze, Momo, kažem, da nije bilo tvog lapsusa, ne bih znao da kroz Srbiju teče Temza.

Bližimo se samom manastiru, pa Momo žuri da nam ispriča nešto o njegovoj istoriji. Napravljen je 1395, samo šest godina nakon Kosovske bitke, a sagradio ga je Konstantin Dejanović, koji je svakako bio turski vazal još od Bitke na Marici 1371. Iste godine kad je podigao manastir, Konstantin Dejanović je i poginuo u čuvenoj bici na Rovinama, gde je bio deo Osmanske vojske sa još nekoliko srpskih velmoža među kojima je bio i legendarni Kraljević Marko. Nema čudesnijeg lika u srpskoj epici od Kraljevića Marka, neka takvog možda ni u svetskoj književnosti. Odjednom i ovaj kanjon gledam drugim očima. Mogao je ovuda jahati Marko Kraljević išavši da poseti Konstantina Dejanovića. Pod asfaltom kojim klize gume je ilovača u koju su se utiskivala kopita Markovog Šarca.

Kaže Momo i da je kroz ovaj kanjon za vreme Kraljevine Jugoslavije išla uskotračna železnica, a da je asfaltni put napravljen tek nakon njenog ukidanja. Nije bilo prostora i za jedno i za drugo. Do pre sto godina do manastira se moglo ili peške ili na konju, nikako drukčije.

Dok on to izgovara, s desne strane puta se ukazuje manastir. Na drugoj je strani reke. Preko reke vodi uski metalni pešački most. Uz improvizovani parking je nekoliko tezgi na kojima se prodaju rakija, vino, med, džemovi i sir. S leve strane puta je kafana. Idemo najpre do manastira, posle ćemo do kafane.

Dok prelazimo most, on se trese kao ruke neurotika. U mamurluku bi teško bilo izbeći vrtoglavicu. Srećom, reka nije široka, pa se i most brzo pređe. S druge strane nas čeka gusta meka prolećna trava. Ceo kompleks kao da je oivičen visokim crnogoričnim stablima. Okolo su pitomi brežuljci nad kojima su skoro vertikalne gudure. U manje od stotinjak koraka stižemo do manastira.

Unutra su one čudesne freske kakvih ima u Mileševi, na Kosovu, u Makedoniji; vizantijski duh obeležen slavensko-balkanskom iracionalnošću. Hladnije je nego napolju, i mnogo mirnije. Ima Borhes onaj esej kad u nekoj ulici pomisli, ovako sam mogao stajati tu i pre pedeset godina. Ja sada pak pomišljam: ovako sam mogao stajati ovde i pre pet stotina godina.

Momo nam priča o nekom umetnički i istorijski naročito vrednom ikonostasu koji su Bugari odneli iz manastira za vreme okupacije i nikad ga nisu vratili. Polako izlazimo na portu i vraćamo se prema mostu. Most se opet trese, ali to više nije iznenađenje. Prolazimo pored tezgi i penjemo se ka kafani. Na terasi je većina stolova zauzeta. Po stolovima karirani stolnjaci.

Pijemo neko lokalno belo vino. Po jeziku koji se čuje iz razgovora za susednim stolovima, reklo bi se da je tu najviše Bugara. U ovom delu Srbije ih svakako ima, a i granica je blizu. Ljudi u Pirotu svakako pričaju da su vikendom svi hoteli rezervisani do poslednje sobe zbog gostiju iz Bugarske, naročito nakon što su tamo usvojeni strogi zakoni o zabrani pušenja na javnim mestima. Iako se obično kaže „puši ko Turčin“, teško da postoji narod čija je istorija toliko isprepletana sa duvanom kao bugarska. Šezdesetih godina prošlog veka bili su najveći izvoznik cigareta na svetu, a jedan bugarski autor je zapisao kako svuda na Zemljinom šaru, od polova do ekvatora, ljudi puše, a iz najrazličitijih razloga: bolesni – da im bude

bolje, sanjari – da poprave raspoloženje, srećni – da im životna radost bude još snažnija, bogataši – iz dosade, a siromašni – da zaborave na svoju tužnu sudbinu.

Signala mobilne telefonije i dalje nema. Nije to loš osećaj. Ponekad si zaista negde drugo jedino kad si nedostupan. Ima Larkin lepu pesmu o tome kako kad negde otputuje lakše „odbaci navike i ustanovljeno stanje“ jer, eto, negde postoji njegova adresa koja mu „potvrđuje postojanje“. Kad si na svojoj adresi, takve potvrde nema.

Putovanje ne završava povratkom. Ne završava čak ni početkom povratka. Završava u trenutku kad o povratku počnem da misliš. Za mene je to upravo ovaj trenutak dok zurim u dim. Nismo još krenuli ni natrag ka Pirotu, a u Pirotu svakako ostajemo još nekoliko sati, ali sam postao svjestan da ću večeras opet biti u Beogradu, u svetu navika i ustanovljenog stanja.

Ivan i Momo razgovaraju, ali zadubljen u misli isprva uopšte ne registrujem o čemu. Onda shvatim da Ivan pita gde je najbolje kupiti peglanu kobasicu i pirotski kačkavalj pa zaključim da je i on, očito, počeo da razmišlja o povratku. Niko još ne izgovara ono samo prividno upitno „Hoćemo li?“, niko ne zove konobara da traži račun, ali uskoro počinje ona šutnja pred praznim čašama koje može samo tako da završi.

Konobar prilazi, nudi novu turu, ali mi tražimo račun. Sledi ritualna svađa oko plaćanja, ali je jasno da ćemo Ivan i ja popustiti kad Momo potegne neborivi argument da je on ovde domaćin, a da ćemo mi da plaćamo kad on dođe u Beograd.

Idemo prema kolima polako. Trudim se da pogledom obuhvatim sve: nebo i stene, čemprese i borove, most i manastir. Kako se budemo približavali Pirotu, vratiće se u nekom trenutku i signal mobilne telefonije. Ipak, ovo je trenutak meditacije i mira zbog kakvih se i putuje. A put nas čeka. Kanjon Jerme je ispred nas.